

УДК 80021.161.2'06(075.8)(049.32)

О.В. КРОВИЦЬКА, кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу української мови,
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, м. Львів
вул. Козельницька, 4, Львів, Львівська область, 79000
E-mail: sadovy17@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6707-5539>

Ю.В. ОСІНЧУК, кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу української мови,
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, м. Львів
вул. Козельницька, 4, Львів, Львівська область, 79000
E-mail: osinchuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4045-1044>

НОВЕ ВИДАННЯ В СЕРІЇ «МОГИЛЯНСЬКИЙ ПІДРУЧНИК»

Рецензія на: **О.Я. Лаврінець, К.С. Симонова, І.А. Ярошевич.**
Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір.
Морфологія: підручник. За ред. О.Я. Лаврінець. Київ:
Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019

Сучасний рівень гуманітарної освіти потребує гармонізації навчальних програм із найновішими досягненнями (чи підходами до розв'язання проблемних питань) у різних наукових галузях. Саме тому необхідно налагоджувати тіснішу співпрацю між педагогами та науковцями конкретних гуманітарних сфер, між теоретиками і практиками. Власне, потрібно так діяти, щоб покоління молодих (тих, хто обрав фах педагога чи майбутнього науковця) із глибокою теоретичною базою спрямувало свої зусилля для досягнення основної мети — сприяти появі в Україні високоосвічених громадян, висококваліфікованих спеціалістів-гуманітаріїв. Тому варто сьогодні звертати увагу на ті важливі моменти, які прискорили б розв'язання цих проблем у навчальному процесі, допомогли б студентам

Цитування: Кровицька О.В., Осінчук Ю.В. Нове видання в серії «Могилянський підручник». Рецензія на: О.Я. Лаврінець, К.С. Симонова, І.А. Ярошевич. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: підручник. За ред. О.Я. Лаврінець. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. *Українська мова*. 2020. № 2 (74). С. 112—116.

(і не тільки) ознайомитися із найновішими теоріями, гіпотезами, напрямками розвитку сучасних гуманітарних наук, серед яких важливе місце посідає філологія. Зрештою, усвідомлення і практичне застосування новітніх лінгводидактичних засад сприятиме поширенню цікавості до науки у студентів, до самостійного наукового пошуку та наукової творчості, до глибокого пізнання джерел нашої мови, яка попри всі «ідеологічні війни» зуміла вистояти у протиборстві чужих імперських сил.

Кожен новий підручник з рідної української мови розширює наші знання про природу мови, її законів розвитку і функціонування, допомагає студентам досягнути ті витoki, що єднають нашу мову з особливим слов'янським світом.

Нещодавно з'явився друком новий підручник «Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія» (автори — О.Я. Лаврінець, К.С. Симонова, І.А. Ярошевич; Київ, 2019), у якому системно викладено матеріал із трьох розділів граматики сучасної української літературної мови — морфеміки, словотвору та морфології.

Авторський колектив поставив перед собою завдання — «доступно ознайомити майбутніх фахівців-філологів із основами теорії сучасної лінгвістичної науки, викликати в них зацікавлення до творчого сприйняття наявних у ній дискусійних питань, прищепити навички вмотивованого лінгвістичного аналізу явищ, сприяти вияву при цьому чіткої авторської позиції» (с. 7).

Створення навчальних посібників для студентів гуманітарних спеціальностей — справа непроста. Вона вимагає від автора (чи авторів) підручника чіткої наукової позиції, що пов'язана з його концепцією, із тими завданнями, які логічно випливають з окресленої мети. Можемо впевнено констатувати, що інтерпретація мовних явищ на різних мовних рівнях, а також мова і стиль підручника засвідчують, що майбутні філологи отримали справді сучасний підручник з української мови.

Структура підручника є стрункою і добре продуманою. У параграфах розділів відображено не лише специфіку (природу) конкретних граматичних понять (категорій), а й стисло подано огляд наукової літератури, яка, безперечно, засвідчує розвиток лінгвістичних інтерпретацій та поглядів на походження і становлення окремих граматичних категорій та ін. Відповідно до специфіки кожного розділу визначено підходи до аналізу слова. Автори підручника наголошують: «У «Морфеміці» слово вивчають із погляду морфемної будови та характеристики морфем, у «Словотворі» — з погляду словотвірної структури похідних слів, а в «Морфології» — належності слів до лексико-граматичних класів (традиційно — частин мови) та особливостей їх варіювання у словоформах» (с. 7–8).

Чітко й докладно схарактеризовано (розділ «Морфологія») частини мови: іменник (с. 190–256), прикметник (с. 257–284), числівник (с. 285–305), займенникові слова (с. 306–324), дієслово (с. 325–417), прислівник (с. 418–443), службові слова (с. 444–446), прийменник (с. 447–460), сполучник (с. 461–476), частки (с. 477–490), вигук та звуконаслідувальні слова (с. 495–508).

Корисними для студентів-філологів стануть короткі відомості про історію формування і розвитку граматики, зокрема морфологічних одиниць, категорій, форм і явищ тощо. Зрештою, це ще один важливий крок до пізнання граматичної будови рідної мови. Адже засвоєння теоретичних і практичних знань і навичок розкриває неповторне світосприймання духу власного народу.

Перед нами — справді «вдумливий» підручник, який спонукає до свідомого сприйняття теоретичних засад опису граматичної системи української мови, до інтерпретування граматичних явищ через призму власного лінгвістичного досвіду, через застосування комплексного підходу до аналізу різноструктурних мовних фактів. І як результат — багатопланове трактування складних питань граматики, що, як відзначають автори підручника, «становить систему знань, практичне й теоретичне усвідомлення яких необхідне кожній освіченій людині. Саме тому в усі періоди розвитку системи освіти велику увагу приділяли популяризації граматики, засвоєнню основних її понять. Граматику справедливо вважали найдієвішим засобом, за допомогою якого можна було досягти всіх інших знань» (с. 10).

Автори, запропонувавши розмаїття теоретичних підходів до розв'язання всіх питань граматичного ладу української мови, використали цікавий ілюстративний матеріал із джерел усної народної творчості, творів класиків української літератури, сучасних авторів, публіцистики, наукової мови тощо. Відзначимо, що добре підібраний ілюстративний матеріал посприяє формуванню в студентів професійно-пізнавальних, художньо-естетичних і виховних підходів до розуміння природи рідного слова.

На нашу думку, використана теоретична база посприяла стислому, доступному та аргументованому сприйманню найважливіших питань сучасної граматики.

Доречно подано наприкінці розділів спеціальну літературу: монографії, наукові статті, збірники вправ, завдань і текстів; енциклопедії та словники.

Завдяки узагальненню теоретичних поглядів (традиційних і новітніх) українських і зарубіжних дослідників сформовано наукову мозаїку на сторінках рецензованого підручника. Це особливо засвідчено в найбільшому за обсягом розділі «Морфологія» (с. 176–508; література — с. 509–522). Зокрема, автори зазначили: «У 60-ті роки ХХ ст. в мовознавчій науці розпочато дискусію з питань теорії частин мови, яка показала, наскільки суперечливі погляди вчених та сутність поняття частини мови і принципи їх класифікації не лише в мовах різних систем, але й навіть у межах однієї мови. Щодо кількості критеріїв, за якими здійснюють поділ слів на частини мови, діаметрально протилежними поглядами є визнання єдиного критерію класифікації (це т. зв. «гомогенна класифікація») і врахування кількох різних критеріїв («гетерогенна класифікація»). Але навіть у межах кожного з цих підходів спостерігаємо внутрішні відмінності. Зокрема, прихильники єдиного критерію визнають таким то лексико-семантичний (Ш. Баллі, М. Панов), то морфологічний (П. Форту-

натов, О. Пешковський, О. Мухін), то синтаксичний (О. Шахматов), то загальнограматичний критерій (О. Суник). Гетерогенна класифікація як найперспективніша щодо охоплення об'єктивних мовних показників знайшла відображення у працях як прихильників традиційного підходу щодо класифікації частин мови (Л. Щерба, В. Виноградов, В. Жирмунський, М. Жовтобрюх), так і в працях учених, що виходять із функційно-категорійних позицій, зокрема з семантико-граматичних характеристик слів як морфологічних одиниць (І. Вихованець, А. Загнітко)» (с. 180).

Змістовними є також розділи «Морфеміка» (с. 19–67), «Морфонологія» (с. 68–81), «Морфотактика» (с. 82–100), «Словотвір» (с. 101–175). У них не лише сконцентровані теоретичні положення, висловлені у наукових працях і передмовах до словників, а й подані коментарі авторів підручника щодо дискусійних питань, невеликі історико-етимологічні довідки про походження того чи того лінгвістичного терміна. Наприклад, у параграфі «Поняття граматичної категорії. Поняття грамеми. Типи граматичних (морфологічних) категорій» читаємо: «У мовознавчу науку термін граматична категорія вперше ввів О. Потебня. Учений ототожнював його з поняттям загальний розряд слів і витлумачував його як те, що виражене, власне, іншими термінами на позначення поняття частина мови й узагальнені граматичні значення роду, числа, відмінка, особи тощо. Визначення О. Потебнею поняття граматичної категорії І. Кучеренко вважав хибним, оскільки, на його думку, воно невиразне, суперечливе і навіть двозначне, адже тим самим терміном не можуть бути названі якісно різні явища — класи слів (частин мови і властиві їм граматичні особливості, що мають різні формальні засоби вираження. Термін граматична категорія вчений використовує лише щодо таких понять, як рід, число, відмінок, особа, вид, час тощо)» (с. 15–16).

Кожен розділ підручника опертий на практичний педагогічний досвід і це, власне, є дуже цінним для аналізу основних граматичних одиниць сучасної української літературної мови. Окрім цього, важливим є те, що кожна частину мови автори підручника характеризують, ураховуючи їхню специфіку та особливості функціонування.

Уважаємо, що варто було б ширше подати історико-мовний матеріал, що дало б змогу студентам глибше пізнати особливості становлення і розвитку конкретної граматичної одиниці, категорії чи певного явища.

Рецензований підручник «Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія» (автори: О.Я. Лаврінець, К.С. Симонова, І.А. Ярошевич; за ред. О.Я. Лаврінець) заслуговує, безсумнівно, позитивної оцінки. Він знайде своїх вдячних читачів як у колі сучасного українського студентства, так і в середовищі науковців-граматистів, які продовжують теоретично обґрунтовувати свої положення щодо складних питань у вивченні мовної системи.

Рецензію отримано 05.03.2020

Olha Krovyt'ska, Candidate of Philological Sciences,
Senior Researcher at the Ukrainian Language Department,
Institute of Ukrainian Studies I. Kryp'yakevych
National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv
4 Kozelnytska St., Lviv 79000, Ukraine
E-mail: sadovy7@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6707-5539>

Yurii Osinchuk, Candidate of Philological Sciences,
Senior Researcher at the Ukrainian Language Department,
Institute of Ukrainian Studies I. Kryp'yakevych
National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv
4 Kozelnytska St., Lviv 79000, Ukraine
E-mail: osinchuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4045-1044>

NEW PUBLISHING IN THE MOGILAN TUTORIAL SERIES

Review of: *O. Ya. Lavrinets, K.S. Symonova, I.A. Yaroshevych*. Modern Ukrainian literary language. Morphemics. Word formation. Morphology: textbook. Ed.: O.Ya. Lavrinets. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House, 2019